

**КАНЦЭПТУАЛІЗАЦЫЯ Ў ГАЗЕЦЕ «НАША НІВА»:
СУБСФЕРА НАЦЫЯНАЛЬНАЕ ЖЫЦЦЁ**

Універсальны канцэпт жыццё ў межах інфармацыйнага поля газеты паўстае ў новых атрыбутыўных сувязях – наша жыццё, нацыянальнае жыццё. «Цяпер ўжо можна гаварыць і пра нашае жыццё. Доўга мы спалі, доўга ціхімі крокамі набліжаліся да ідэі нацыянальнага вызвалення і... набралася такі сіл для вытварэння *ўласнага нацыянальнага жыцця*» (1909. 3 (16) сеньц.). Гэта звязана з асноўнай мэтай газеты – абудзіць у працоўным беларусе «пачуццё правоў чалавека і павіннасці грамадзяніна», паказаць яму, «што і ён не горшы за другіх людзей», давесці, што «кожны народ мае права жыць, як асобная нацыя, развіваць сваю мову, сваю літэратуру, мае право пазнаваць навукі ў сваёй роднай мові, развіваць сваю культуру» (1908. 28 марца). Газета вызначае сваю галоўную задачу: «быць люстрам жыцця» (1906. 10 ліст. (23 ноября). «Мы пачынаем жыць другі раз... Беларусы, хоць і спалі, але не забыліся, хто яны, не пакінулі ні мовы, ні звычаяў сваіх. *Нацыянальнае жыццё* было глыбока захавана, як пачатак жыцця ў тых зернях пшэнічных, што знайдзены ў тысячалетніх магілах. І як зярняты ўзышлі і далі ураджай. Так народ беларускі васкрос і ідзе к *новаму жыццю*» (1908. 25 (8) сеньц.).

Субсфера нацыянальнае жыццё ўключае шэраг канцэптаў. Дамінуючым сярод іх з'яўляецца канцэпт нацыяналізм. Газета тлумачыць: «Не трэба зачыняцца ў *вузкім нацыяналізме*. Беларускі малады рух бярэ ўсё найлепшае з сусветнай культуры, бярэ ў суседзяў тое, што ўзмацняе і развівае здаровыя народныя асобнасці. Але трэба баяцца, каб гэтае чужое не замянілася ў гвалт» (Беларускі каляндар «Нашай Нівы», 1914. № 83). «Наша Ніва» ніколі і нідзе не выступала супраць іншых народаў. «Трэба, каб славяне жылі, як браты: і любіліся, і дружліся. У Беларусі ўсе спакойна змесцяцца, калі будуць у кожным шанаваць чалавека і грамадзяніна. Калі ў нас пойдзе сварка меж нацыямі, то Беларусь зробіцца самым нешчасным краем...» (1908. 4 грудня (17 дзек.). Першае беларускае легальнае выданне заўсёды заклікала паважаць іншыя культуры, вучыцца ў іх. «І беларусом, бяручы культуру ад рускіх і ад палякоў, німа ніякай патрэбы забываць, што яны беларусы» (1908. 25 апр.). Газета адстойвала роўнасць усіх народаў і права кожнага з іх на самавызначэнне: «Кожны чалавек павінен дайсьці да таго, што ўсіх людзей на сьвеці будзе лічыць сваімі братамі, блізкімі і роўнымі, а для гэтаго трэба, каб ён мог і сябе лічыць за чалавека з усімі нацыянальнымі правамі» (1909. 21 мая). Як адзначае даследчык В. Лукін, «нацыяналізм на

старонках газеты – гэта заклапочанасць інтарэсамі сваёй нацыі, развіццём нацыянальнай культуры, навукі, эканомікі» [Лукін, с. 11].

Ставячы перад сабой задачы ўсебаковага адлюстравання нацыянальнага жыцця, «Наша Ніва» не цуралася «дробных» спраў – культуры земляробства, барацьбы з гаспадарчай нядбайнасцю, п’янствам. Падняцце культурнага і маральнага ўзроўню народа газета лічыла задачай кожнага дня. Як вынік заняпаду старажытных народных звычаяў разглядала руйнаванне чалавечай маралі. Канцэпт п’янства з’яўляецца цэнтральным вузлом стандартнай ментальнай схемы людскія заганы: «Ой вы людзі, ня ведаеце, што гарэлка – гэта чартоўская дачка: яна да добрага не давядзе, усе зло творыць; перэстаньце піць, а за гэтыя грошы выпішце газету, то будзеш мець у галаве свет» (1909. 6 (19) аўг.).

Увайшоўшы ў ранг ключавага, слова семантычна пашыралася, набывала асацыятыўныя сувязі з іншымі паняццямі (цёмната – п’янства – свет – навука – мова – свабода – нацыянальнае жыццё): «Калі будзе ў нас менш беднасці і цёмнаты, тады у нас і п’янство будзе меншае. І чым далей будзе ісьці народ пуцінай сьвету, тым менш будзе зладзейства і п’янства, менш смертных выпадкоў праз яго. А ўсё гэта будзе тады, як дадуць нашаму народу правы на жыццё, якіх ён цяпер ня мае, дадуць яму самому разбірацца ў сваіх справах. Дадуць яму грамадскую і нацыянальную вольнасць, каб ён пачуваў сябе чалавекам. А разам с тым трэба клапаціцца каб менш цёмнаты было ў народзе, каб больш людзей самі маглі разбірацца ў заплутаных праявах жыцця. А дзеля гэтага трэба завадзіць больш школ, ды пры гэтым з навучэннем у роднай для вучнёў мове, каторыя адны толькі змогуць разagnaць цёмнату неведання, што абгарнула нашу вёску. Толькі сьвет навукі, ўвабранай у родную нацыянальную апратку, зможэ здалець п’янства» (1909. 29 (11) акц.).

Газета дамагалася вялікай сілы эмацыянальнага ўздзеяння на чытача шырокім выкарыстаннем метафар-характарыстык у якасці кантэкстных эквівалентаў паняцця нацыянальнае жыццё: «Ночка, цёмная ночка панавала ў Беларусі, і пад яе чорным скрыдлам ешчэ больш галеў забіты беларускі вёскowy народ» (1906. 22 снежня (дзек.). Найбольш пашырана метафара цёмната: «Каб нашы беларусы сталі моцнай нацыяй, каб яны здалелі заваяваць сабе агульна-людзкія правы, патрэбны два варункі: перш-наперш трэба як найбольш сьвету даць беларусам, бо цёмната – глаўная прычына нашага цяжкага палажэння; а ешчэ – падняць нацыянальную сьведомасць беларусоў» (1908. 28 марца). Выхад з гэтага становішча газета бачыць у стварэнні нацыянальнай школы: «*Нацыянальная школа* – гэта найлепшы спосаб шырыць у народзе праўдзівы свет навукі, без каторага ніводная нацыя ня можэ нарыхтаваць жыццё свае сама..» (1908. 15 (28) серпня).

Беларусы глядзелі на жыццё з практычнага боку, таму неабходнымі складнікамі яго лічылі «і страву, і забаву, і навуку» (1909. 7 (20) мая). Слова смерць у кантэксте газеты набывае сувязь з канцэптам жыццё: «Якое бы ні было жыццё, ці смутнае ці вяселае, беднае ці багатае, труднае ці легкае, ніхто ня хочэ з ім растацца. Якое бы яно ні было – любім яго крэпка, смерці баімося і уцекаем ад ёй» (1906. 10 ліст. (23 ноябра). У шэрагу матэрыялаў замест слова смерць выкарыстоўваюцца маўленчыя формулы эўфемістычнага характару: «павяла на той свет», «пачне касіць без разгляду» (1909. 23 (5) ліпня), «зышоў ў магілу» (1909. 21 мая).

Па матэрыялах газеты можна меркаваць, як час мяняе жыццёвыя парадкі, рушыць усталываны стагоддзямі лад. З патрабаваннем правоў чалавека з’явілася і патрабаванне свабоды выбару як у грамадскім, так і ў асабістым жыцці: «Пара ужо, каб закон ясна гаварыў, што пара людзей – не пара сабак, каторых можна трымаць на сворцы не пытаючыся, ці гэтаго яны хочуць, ці ня хочуць» (1909. 6 (19) аўг.). Такім чынам, «Наша Ніва», рэпрэзентуючы змены ў соцыуме, вербальна замацоўвае новую з’яву як норму. «Даўней мужыкі перэд усякім начальствам за вярсту шапкі здымалі дый ў рукі іх цалавалі. Цяпер ужо гэты абычай выводзіцца. Навэт старыя – і тые ў цэркві пацалаюць крыж і барджэй адварачываюцца, каб поп не падсунуў сваю руку цалаваць. Калі спытаецца мужыкоў, чаму яны перэсталі уніжацца перэд сваімі непрошэнымі « апекунамі » – ўсюды паслышыце атказ: «Бо ўжо дурніца прайшла» (1906. 14 грудня (27 дзек.).

«Наша Ніва» вылучае праблему спадчыны як неад’емную задачу ўсяго вызвольнага руху. Газета слухна зазначае, што спадчыну, якая «засталася ад дзядоў і прашчураў нашых, мы павінны любіць і шанаваць, не зважаючы на звягу праціўнікаў нашых» (1909. 24 (7) сеньц.). Усведамленне мінулага і сучаснага, паважлівае стаўленне да каштоўнасцяў культуры намнога пашырала лагасферу, спрыяла яе ўзбагачэнню, развіццю нацыянальнай самасвядомасці.

Газета шукае шляхі вырашэння галоўнай праблемы – пераадольвання ў беларускім народзе сацыяльна-«мужыцкай» абмежаванасці. Стоеная ў мужыцкай цягавітасці сіла, цярпліваць народа болей не маглі, не павінны былі абарочвацца ў ягоную слабасць. «І ўсё-ж такі прыбыты і прыніжэны беларус працуе над адраджэннем сваей мужыцкай, простаей мовы, дабіваецца навукі і лепшага жыцця» (1909. 18 (1) юня). У той жа час, як адзначае даследчык М. Ермаловіч, «Наша Ніва» не падганяла свой народ пад меркі іншых народаў, не глядзела на яго праз прызму чужых схем, а бачыла яго такім, якім ён быў у сапраўднасці» [Ермаловіч, с. 167]. Газета адкрыта пісала і пра недахопы беларусаў: «Наш беларус будзе перш вылічаць перашкоды, а потым палезе на печ...» (1909. 16 (29) апр.).

Сцвярджаючы роўнасць усіх людзей і народаў, газета дэкларуе і раўнапраўнасць веравызнання: «Не забывайце, людзе, што вера – справа сумлення; што каталік, і праваслаўны, і жyd – кожны так сама хочэ лепшае долі і свабоды, так сама цяжкаю працаю дабывае чорствы хлеб» (1907. 19 янв. (стычня). Газета выступае супраць любых несправядлівых адносін паміж вернікамі: «Для нас усе рэлігіі роўныя. І калі адну рэлігію будучь падтрымліваць сілай, а другую будучь ціснуць, то гэта будзе несправядліва і саўсім не па хрысціянску» (1908. 22 мая). Як пацвярджэнне таго, што беларускаму менталітэту заўжды была ўласціва верацярпімасць, «Наша Ніва» піша: «Беларускі народ – адзін, ня глядзячы на тое, што адны з нас праваслаўныя, другіе – каталікі. Вера – гэта справа суменьня кожнаго чалавека, і мы ўсе – браты родныя, сыны адной бацькоўшчыны – Беларусі. Мы жадаем, каб нас не разрэзалі на часткі» (1909. 15 (28) акц.). У маўленчай формуле «пры людзях, у касцёлі, ў цэркві» мы бачым тры асноўныя локусы народнага жыцця: пры людзях – гэта і кірмаш, і месца працы – усе «свецкія» месцы, дзе людзі сустракаліся адзін з адным; у той час як касцёл і царква – гэта святое месца, Божы дом – канфесійна-дыферынцыраваныя локусы, але раўназначныя ў ментальна-маўленчай дзейнасці беларусаў. У газеце сцвярджаецца неабходнасць самастойнай дзейнасці: «Каб людзі самі аб сабе думалі, каб на Бога не складалі ўсяго клопату, то б яно неяк лепш бы жылося» (1907. 1 (14) юня). Газета заўважае і змены, якія адбываюцца ў свядомасці: «Беда з мужыком, мусіць, ён і пекла перастаў ўжо палехацца» (1907. 20 апр.). Аналіз матэрыялаў газеты дае падставы вызначыць агульную мысленчую максіму ў адносінах да рэлігійнай веры ў гэты перыяд – верацярпімасць і свабода сумлення як духоўныя каштоўнасці.

Аналіз спецыфікі канцэптуалізацыі ў газеце дазваляе сцвярджаць, што беларусы лічылі галоўнай якасцю сапраўднага чалавека – сумленне: «Калі гэта будзе чалавек справядлівы, то чы ён каталік, чы праваслаўны – роўна будзе стаяць і за каталікоў, і за праваслаўных» (1907. 19 янв. (стычня). Таму і жыццёвая пазіцыя была адпаведная: «Кіравацца ў жыцці розумом, суменьнем і волей...» (1909. 1 (14) мая), бо «суменьне чалавека, яго думкі і вера – рэч святая» (1907. 2 лют. (февр.)). Яшчэ адзін з найбольш важных канцэптаў у дыскурсе газеты – праўда, тое ідэальнае, да чаго імкнуўся народ: «Трудна лепшай чакаць долі, калі праўды мала!» (1909. 16 (29) апр.). Праўда і сумленне ў інфармацыйным полі газеты функцыянавалі як дамінанты аднаго семантычнага поля: «Ня мог браць на сваё суменьне людзкога жыцця і сказаў праўду...» (1909. 7 (20) мая). Слова праўда актыўна выкарыстоўвалася ў шматлікіх маўленчых формулах: *праўдзівыя сыны роднай бацькоўшчыны, праўдзівыя патрэбы, праўдзівы голас, праўдзівыя*

словы, праўдзівыя беларусы. Праўда становіцца асноўнай камунікатыўнай якасцю маўленчага ідэалу «Нашай Нівы».

Беларускі народны каляндар увабраў у сябе розныя культурныя традыцыі, таму беларусы шмат святкавалі. Гэта пацвярджаецца і «Нашай Нівай»: «Людзі вельмі ласы да сьвятаў, сьвяткуюць, здаецца, больш, як на ўсім свеце. Сьвяткуем часта і каталіцкіе, і праваслаўныя сьвята, ды ешчэ свае беларускіе. Дый ёсць сьвята скацінскіе...» (1909. 9 (22) янв.). У гэтым газеце бачыць і негатывныя праявы: «Калі добра палічыць, дык выйдзе, што працуем у гаду дзён сто, а рэшта дзён ляжым на печы, або ешчэ горш – сядзім у шынку» (1909. 9 (22) янв.). Заклік да працы – з’ява звычайная на старонках «Нашай Нівы»: «А ці прыходзіла калі вам у галаву падлічыць, колькі мы ў год гэтых дзён сьвяткуем, дый марнуем? Трэба сабе добра ўбіць у галаву, што колькі сьвятоў прасьпіш, столькі будніх дзён галодны зубамі будзеш ляскаць» (1909. 6 (19) аўг.). «Ласы да сьвятаў» беларусы і сёння, але на такое вобразнае, майстэрскае асэнсаванне гэтай традыцыі ў сучасным друку не натрапіш.

Ніколі раней беларусы не ўводзілі ў абсалют грошы. Газетай гэты канцэпт асэнсоўваецца як пэўная жыццёвая неабходнасць: «Мусіш усе сілы накіраваць на тое, каб хаця палепшыць гаспадарку. Але на гэта, апроч знаньня, навукі, патрэбны грошы: хаця зямелька іх верне з лішкам, дык жэ часта німа скуль пазычыць іх» (1908. 18 грудня (31 дзек.), «Без грошэй на аблізаным куска і самаму разумнаму і вучонаму чалавеку цяжка што-небудзь зрабіць» (1908. 11 (24) сеньц.).

Такім чынам, працэс канцэптуалізацыі ў нашаніўскай інфармацыйнай прасторы быў арыентаваны не толькі на адлюстраванне найбольш значных канцэптаў нацыянальнай лагасферы таго часу, але найперш на фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці, на выхаванне павагі да сябе, на барацьбу з ментальнымі заганамі, якія перашкаджаюць самаідэнтыфікацыі беларусаў як нацыі, рупліва выкрышталёваў нацыянальную ідэю.

Літаратура

1. Ермаловіч, М. Слова пра «Нашу ніву» / М. Ермаловіч // Польша. – 1990. – № 2 – С. 166–169.
2. Лукін, В. С. «Наша ніва» – цэнтр нацыянальна-культурнага адраджэння (1906–1915 гг.) / В. С. Лукін. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 2000. – 35 с.